

Tillæg til
Fremførelsens historie

Af ARTHUR ARNHOLTZ

Danske Studier's redaktion har venligst givet mig lov til at komme med et par tilføjelser og rettelser til min artikel: Fremførelsens historie i Danmark (i tidsskriftets årg. 1965, s. 5-26).

I forbindelse med *den kirkelige tale* (2. afsn., s. 6-10) bør nævnes to nyere værker, Michael Neiiendams Evangeliets Forkyndelse (Haandbog i Kristendomskundskab V, 1943, s. 7-89, se tillige IX, 1948: Kirkelige Tekster i Udvalg, 344 s.) og antologien Danske Prædikener gennem Tiderne, Indledning og Udvalg ved Urban Schrøder med Bistand af Hal Koch (1954, 328 s.). Ordet mesterlig melder sig ved læsningen af begge bøger; det gælder Neiiendams fremstilling både af prædikens historie og af dens teori, og det gælder mange af antologiernes prædikener. Om selve fremførelsen finder man dog næsten intet. Neiiendam strejfer den under behandlingen af den specifikke prædikesituation (s. 70 f.): »Hvordan forbindes 'det objektive' (Guds Evangelium) med 'det subjektive' (Forkyndelsen)? ... Det er *Guds Ord*, der skal prædikes, og det er *mit Vidnesbyrd*, hvorved Guds Ord forlanger at blive prædiket.« Han indskærper begyndere at nedskrive prædikenen helt for at holde modersmålet i ære (s. 78), men forlanger den lært udenad; selv den bedste oplæsning, siger han med Spurgeon, smager af conceptpapir (s. 79). Men bortset fra disse antydninger ønsker han ikke at komme ind på foredraget. Straks i forordet hedder det (s. 7):

Læseren vil i denne Fremstilling forgæves søge Orientering i den almindelige Retoriks Regler (*la vraie éloquence se moque de l'éloquence, Pascal*); her findes ikke Vejledning i Diktion eller Sprogform, ej heller Raad om Gestikulationer, Advarsler mod *bad manners* ... Den, der søger, skal finde -

og om Bastholm skriver han sidenhen (s. 36):

Da han udelukkende behandlede Veltalenhedens Form og Gebærdernes rette Brug, kom Indholdet til at hælde mod en indstuderet Iscenesættelse. Naar man giver Regler for »det naturlige«, hævner Naturen sig. Den holder et Spejl op for Tilhørerne, som faar at se,

hvorledes Naturen forvrænges til detailleret Kunstfærdighed og ender i Unatur. Det er kun faa, som paa dette Omraade taaler at tage mod metodisk Belæring, uden at det gaar ud over Personlighedens ægte, indre Værdier.

Negativiteten føles påfaldende hos en mand, der livet igennem (det kan hans medarbejdere bevidne) omfattede fremførelsens kunst på alle felter med levende interesse.

Urban Schrøder følger i sin indledning til antologien stort set Neiiendams fremstilling. Forfatterlisten rækker fra Widukind (Sachserkrøniken o. 968 om Poppo's jernbyrd) til P. G. Lindhardt, og linien er klar, hvad angår indhold og stil. Vi hører jertegnspostillernes enfoldige fortælling og oplever Palladius' og Tausens umiddelbarhed, rystende eller hjertegribende efter lejligheden. Vi overværer Niels Hemmingsens tungtskridende udredning i punkter og underpunkter, Henrik Gerners ortodoksi og bodsfromhed, fynd og tankeflugt og Peder Herslebs gennemborende, pietistisk-psykologiske analyse af kristenlivets kampe. Vi føres gennem rationalismen - Balles forsvar for troen mod fornuftsdyrkelsen og Bastholms kompromis med den - frem til det 19. århundrede. Her regenererer forkyndelsen efter tre hovedlinier, Mynsters, Grundtvigs og Vilhelm Becks. De er alle Kristus-forkyndende, men bliver det ad forskellige veje - Mynster ud fra sin tids romantisk-individualistiske dannelse, Grundtvig på tværs af tiden ud fra sit kirkesyn, og Vilh. Beck ud fra danske og engelske vækkelsesbevægelser, som han og hans mænd, til og med Olfert Ricard, aktualiserede som Indre Mission. Mod alle tre retninger, mod idealismen, trygheden ved fællesskabet og mod missionsiveren satte i vort århundrede Tidehvervsbevægelsen ind. Det er en fornyet ortodoksi, der ene vil virke ved sit saglige indhold, i frontstilling mod alt, hvad den fordømmer som forlorent, halvkristeligt eller »folkereligøst«.

Vil man prøve at lytte sig til prædiken*fremførelsen* gennem tiderne, som antologien ikke omtaler, må man først kende disse hovedlinier; de angiver tidsånden, et vist fællespræg for hver periode - barokens massive kraft, pietismens bevægede intimitet, oplysningens frigide pænhed o.s.v. Men at komme videre fra det blotte tidspræg til hvert enkelt stykkes klanglige individualitet er næppe muligt uden ved hjælp af andre, direkte vidnesbyrd om fremførelsen (om de findes). For de verdslige talers vedkommende tillod den blotte betragtning af teksterne visse, forsigtige slutninger m.h.t. foredraget (jf. min afh. s. 11 f.). For de kirkelige talers vedkommende falder det sværere trods alle forskelle i substans og stil.

Naturligvis kan man fæste sig ved sigende enkeltheder som følsomme udråb, retoriske spørgsmål, nærgående appel, søgte aktualiteter, snerrende udfald eller frysende objektivitet – men et samlet klangbillede, et sammenhængende tonefald med dets sving eller forbehold er det vanskeligt at forestille sig fra gang til gang. Michael Neiiendam nævner vanskeligheden i omtalen af H. M. Fenger (s. 54):

... saa afgjort det mundtlige, henførende Ords Prædikant. De trykte Prædikener giver ingen Forestilling om hans Evne til umiddelbart at kunne give sig hen i et Ord, i en Stemning, i en Situation og lade Indfaldene raade, som de kom fra Hjertet; de trykte Prædikener viser kun Talens Spring. Fenger var et Troens Søndagsbarn.

Hans Tausens bedårende skildring af Gudsmoder julenat (antologien s. 35 ff.) er endnu musisk. Med Niels Hemmingsen tager det diskursive fat, som aldrig er ophørt siden. Måske er det dette, der har trukket en hinde af konvention hen over den gejstlige skrivekunst.

I forbindelse med *den verdslige tale* (3. afsn., s. 10–13) fortjener også et par skrifter nærmere omtale. Det første er Frederik V.s fundats af 7.7.1747 for det Sorøiske Ridderlige Academie. Ligesom Ove Høegh-Guldberg stod bag latinskolernes nyordning 1775 (jf. min afh.s s. 18), således havde Holberg stået bag genoprettelsen af ridderakademiet (om »Sorø-Oplysningen«s indsats for undervisningen i og på modersmålet jf. F. J. Billeskov Jansen: Da. Litt. hist. 1964, s. 380–405). Han aftrykker fundatsen i anden-udgaven af Dannemarks og Norges Geistlige og Verdslige Stat (1749, s. 239 ff.). Om fremførelsen hedder det (afsn. II, 4):

Academisterne skal ikke til de ved *Universiteterne* brugelige *Disputationer* forbindes, men dog ey heller nægtes denne Øvelse, naar de dertil maatte have Lyst; Derimod skal alle, enhver i sin Tour, paa Høytidelige Dage holde *Orationer* i det Danske, Latinske, Tydske, eller Franske Sprog, samme skal med Fliid være udarbeydet, og af den *Professor*, som docerer *Eloqvntiam*, være igiennemgaaet, paa det at de Unge kand vænne sig til, at tale *publice* med Held og Yndest, og fornemmelig, at de kunde lære, ey alleene Rigtighed i Tanker, men ogsaa *Oeconomien* af en vel indrettet Tale, og Ziirligheden af *Tour* og *Expressioner* i det Sprog, hvorudi de vil skrive og tale; til den Ende skal ogsaa *Academisterne* gives *Themata* af alle Slags Breve, Historier eller Fortællinger at udarbeyde. Og, som er u-forbigiængelig fornødent for dem, som i sin Tiid skal bruges udi *Civile* og *Juridiske*

Forretninger, at have grundig og vel lært Vort eget Lands Sprog, saa skal derpaa særdeles legges Vind, saavel ved Oversættelser, som ved *Elaboration* af de foresatte *Themata*.

Det andet skrift (som min afhandling kun nævnte, s. 11) er Sven Clausens Talernes Præg (Den da. Rigsdag 1849–1949, bd. IV, 1949, s. 393–492). Det er en 100 s. stor førstehånds skildring af dansk politisk talekunst. Clausens specifikke hjemmegjorthed både i kompositionen og sproget glemmes hurtigt under indtrykket af den fylde af oplysninger og morsomme karakteristiker, han bringer. Man må oprigtigt ønske, at dette originale værk, der ligger højt over mængden af trivielle (udanske) retoriker, kunde blive optrykt som selvstændig bog og derved blive draget frem af sit skjul.

Den verdslige talervirksomhed, begynder Clausen, havde været ringe før rigsdagens oprettelse. Der var talt lidt i Studenterforeningen (fra 1820), i Højesteret (»et råbarket prokuratorvid« bl. a. om Struensee), i kaffehuse og selskaber; men endnu stænderforsamlingerne viste begynder-vanskeligheder, stammen og hakken. De national-liberale akademikere tog antiken til mønster (to adjektiver, to appositioner – »tråden tages op, just som man troede den tabt for evigt«), optrådte med victoriansk selvhøjtidelighed og lidt »vindigt«. Helstatsfolkene bragte en sagligere tone fra kollegierne, nobel og tør – uden spil for galleriet. De og bønderne var lige irriterede over de national-liberale. Orla Lehmann løfter sig over sin Madvig'ske dannelse som folketaleren af natur; han giver følelser, der allerede er til stede i forsamlingen, et henførende udtryk. Grundtvigs latinmodstand var ægte, hans nordiskhed lidt tilgjort, og han var anstrengt morsom for at virke engelsk; den ægte engelske skyhed fortrængtes dog stundom hos ham af koketteri eller hysterisk styrke – den grove tone fra Luther, mener Clausen (s. 420, 436). Det blev hverken den latinske eller den nordiske tone, der sejrede i vore politikeres talekunst, men netop det engelske »understatement«. Det moderne præg (s. 438) træder frem hos Hørup, der vendte sig fra Kierkegaards langelige patos til Goldschmidts nedstemte, concise, ikke verbalbundne stil (i »Nord og Syd«). Der er farligt bid i Hørups polemiske ironi, og den blide spot er dansk.

Clausen tegner herefter en række glimrende talerportrætter – uden forsøg på at systematisere, kun med parvis modstilling nu og da for kontrastens skyld. Klaus Berntsens smilende farlige, fynske lune, hans balance som udtryk for overskud, modstilles J. K. Lauridsens skærende,

jyske vid, avlet af mangel. I samme forbindelse (s. 447–51) skildres den jyske alvor: J. C. Christensens tale imod forliget var helt båret af fremførelsen; den var et uordnet udbrud af bitterhed, hån og trussel, »den skinbarlige stammende, jyske vrede, som kanter sig ind på modstanderen«. – Lavmålet nåedes med Albertis forsvarsmetoder, hans vulgære skænden, kry benægtelser, kontra-insinuationer og Biedermeyer-attitude (i censurspørgsmålet). Herimod stilles den urbane tone hos en angliceret storkøbmand som Peschcke Køedt, en berejst, dannet liberalist, socialt indstillet og tolerant. Og i samme gruppe (s. 451–66) stilles Pinstrups bevidste barskhed, hentet fra Jakob Knudsen (Clausen vejrer Luthers plumphed for anden gang). Det var den truede husbondautoritet, der talte mod tyendet og storbyen – »den sunde bondekultur formodedes at inkludere en brysk røst som modsætning til den dekadente moderne kultur«. – Over Ove Rodes lidt fremmede kølighed, Lauritz Bircks selv-sikre skødesløshed og Axel Dams doktrinarisme (»den lærde bøffeltone«) når Clausen frem til sit sidste kontrasterende par: industrifyrste og arbejderhøvding. Industrifyrsten er en krydsning af håndværker og akademiker; Alexander Foss tilhørte det første hold af matematisk-naturvidenskabelige studenter. Kundskab er dem kun et middel til fremsyn og handling; det er virkelighedens mænd, på vagt over for Hostrup-tidens æstetik og drømme. De taler gerne om katastrofe eller fallit, »hvis chefen ikke får sin vilje«, og drages fra partierne mod det korporative. – Arbejderhøvdingen er naturligvis Stauning. Hans taler virkede ved bunden kraft; de var ret venlige og imødekommende, men farlige. Han begyndte (1906) med et let knirkende vinkelskriversprog (erholde, henligge, bemærke os). Danskerne har et dårligt sprogøre, skriver Clausen; er de usikre, hjælper de sig med halvtysk cand. jur.-prosa. Det fortog sig dog hos Stauning. Dybest og varmest blev hans taler ved Gustav Bangs bære (6.2.1915) og ved indvielsen af arbejderhøjskolen i Roskilde (9.6.30). På tinge var han mut, med bid i forbigående som hos hans yndlingsforfatter Pontoppidan.

Efter talerskitserne gør Clausen kort status (s. 483–92). Højstilen er forsvundet, normalprosa fremhersker, oplivet stedvis af humor, sjældent af fynd. Debatten er stort set illitterær; få bliver dog politikere eller talere uden at have et gran af poeten i sig (Clausen minder om Grundtvig, Ploug, Schack, Hørup, J. C. Christensen, Rode, Stauning og A. C. Meyer). Mnemotekniken er opgivet; der tales efter manuskript i strid med forretningsordenen. Om talernes opbygning og egentlige fremførelse har

bogen kun et par løse bemærkninger (s. 490 ff.). Hvad Clausen kalder »tone« i sine stilskitser, fører dog ofte frem til det næsten hørlige. Og han slutter selv med et par linier om foredraget: I hans bog (jeg refererer) er de taler rost mest, der læses med størst glæde. Det bør dog huskes, at taleren er i slægt med skuespilleren; fremførelsen kan have ændret meget og betydet meget, selv om den er umulig at forestille sig efter det skrevne referat. (Se som supplement Svend Thorsen: Den politiske talekunsts forfald, »Samrådet« sept. 1965.)

Endelig må jeg i tilknytning til min afhandlings sidste område, *oplæsningen* (5. afsn., s. 17-26), gøre rede for endnu to værker, et som jeg har fejlplaceret, og et som jeg ikke har fået med.

Det første er det lille skrift: Om Oplæsning. Kortfattet Vejledning til Undervisningsbrug og Selvstudium (92 s.), som Gyldendals forlag udsendte 1888, anonymt »med et Forord af Prof. P. Hansen.« Bogen er koncis og myndig og synes skrevet af en erfaren, reflekterende kunstner med overblik over alle fremførelsens former og situationer. Ud fra dette indtryk og flere indre kriterier, ud fra P. Hansens forblommede fortale og et lige så forblommet brev fra ham samme år, og ud fra en ytring af Vilhelm Andersen til mig (mundtlig i 1940-erne) mente jeg at kunne sand-synliggøre, at fru Heiberg måtte være forfatterinden (jf. afh. s. 22 f.)

Fra forskellige sider har man gjort mig opmærksom på, at dette ikke kan være tilfældet. Fru Elisabeth Hude anfører (i brev af 2.8.65) både ydre og indre kriterier, som taler imod sandsynligheden af forfatterskabet: fru Heibergs alder (75 år), manglen på omtale af bogen i brevene til Krieger, hendes manglende kundskaber i fransk og fonetik, hendes stil og hendes forhold til digtere og digterværker, der ikke stemmer med en del udtalelser i bogen. - Dr. R. Paulli gør (i brev af 25.7.65) bl. a. opmærksom på to læse- eller trykfejl i P. Hansens brev (Just Rahbek: Breve fra og til Johanne Luise Heiberg, 1955, nr. 693). »I originalen (Rigsarkivet) staar der ikke noget om *Indtægter*, fru Heiberg faar sendt, men om *Indlagte*«, nemlig adgangskortene til P. Hansens Faust-oplæsninger. Den anden fejl angår brevets mærkelige begyndelse: »... Jeg har opsat at takke Dem for Deres Venskab i det svundne Aar og det lille Monument for *Dem*«. Her har brevudgaven, som jeg har fulgt, stiltiende rettet det sidste ord; originalen har »*den*«. »Der skulde maaske snarere staa *det* (nl. Deres *Venskab*)«, foreslår dr. Paulli. Sammenhængen forekommer mig dog stadig ikke helt klar. »Monumentet« for fru Heibergs venlige

impuls skulde så være billetterne, og dem skulde Hansen jo ikke takke for, men sende. Imidlertid, slutter dr. Paulli, »hans pens hast er noksom bekendt.« – I to breve (af 19/7 og 4/8) har dr. Robert Neiiendam foreslået P. Hansen selv som bogens forfatter; han havde den sproglige myndighed og oplæringsrutine bl. a. fra samarbejde med Emil Poulsen. Iøvrigt henviser dr. Neiiendam til en undersøgelse af Gyldendals arkiv. – Dette havde jeg allerede forsøgt, før min afhandling tryktes, men fået til svar, at alle regnskaber fra 1888 var bortkommet. Som meddelt af dr. Paulli er de imidlertid deponeret på Det kgl. Bibliotek, og her er bogen opført under Elna Jacobsons navn. I H. Ehrencron-Müllers Anonym- og Pseudonym-Lexicon 1940 (baseret på Det kgl. Biblioteks alfabetiske forfatterregister) angives imidlertid hendes søster Helene Howitz, f. Jacobson, som forfatterinde, og da forfatterskabet i begge tilfælde må vække undren, vil en nærmere redegørelse være rimelig.

De var døtre af skuespillerinden Louise Jacobson, f. Larcher (1834–1922). Prof. P. Hansens udtalelse i forordet, »at Navnet fremkalder Erindringen om en Kunstnerinde, i hvis Mund det danske Sprog klang fra vor Scene med en sjelden sonor Fylde og Udtalens Tydelighed og Renhed«, skulde således ikke hentyde til den anonyme forfatterinde selv, men til hendes mor. Skønheden i Louise Jacobsons stemme og sprog bevidnes overalt. P. Hansen nævner (i Den danske Skueplads, 1889–96, III, 133) »hendes aldeles usædvanlig smukke Talestemme, blød, fyldig og med et særegent trofast, paalideligt Udtryk i Klang. Organets naturlige Fortrin vare tilmed udviklede med stor Omhu, den klare Diktion gav hvert Bogstav, hver Stavelse den Ret, der tilkom dem, og flød dog som en naturligt sprudlende Kilde.« Edgar Collin taler (i Biogr. Lexikon v. C. F. Bricka 1894) om hendes »Organ, der i Velklang og Egalitet maaske staar uovertruffet paa den danske Scene« og om hendes »mesterlige Versfremsigelse.« Og Robert Neiiendam skriver (Dansk Biogr. Leksikon 1937): »Talestemmen var smuk og Diktionen overmaade tydelig.«

Louise Jacobson, gift 1858 med kommandør, senere kontreadmiral Georges Jacobson, nævner (i Minder fra mit Barndomshjem og mit Teaterliv, Tilskuere 1921, s. 50 ff. og 188 ff., jf. III. Tidende 24.11.1912 og 13.4.1913) »vore tre Smaapiger – Lili, Elna og Helene«, men om ingen af dem giver hun videre oplysninger.

Den yngste, Helene (1864–1958), gift med gynækologen prof. Frantz Howitz, udgav en italiensk parlør og oversatte en række bøger fra italiensk og fransk. Hendes datter har på fru Hudes forespørgsel oplyst,

at moderen ofte talte til hende om disse bøger, men at hun aldrig havde sagt noget om, at hun skulde have skrevet »Om Oplæsning«.

Den mellemste af Louise Jacobsons døtre, frk. Elna Jacobson (1862–1914) blev uddannet på Det kgl. Teaters skuespilskole og optrådte på teatret fra 1895–97. Hun havde dog, efter sin nieces udsagn, ikke ydre for scenen, efter dr. Neiiendams mening heller ikke talent. Allerede fra 1892 havde hun virket som lærerinde i dansk, specielt oplæsning, ved Zahles Skole, fra 1895 tillige ved Privatseminariet for Kvinder. I skoleprogrammet fra 1893 henvises (s. 27) til et særligt følgeblad (s. 43), der omtaler (citater forkortet) »en videregaaende Undervisning i Dansk (fra Nov. 1892–Maj 1893) ved Ida Falbe-Hansen, Ingeb. Simesen, P. Jerndorff (korrekt Versbehandling, fri, naturlig og udtryksfuld Versfremsigelse) og Elna Jacobson (Sprogbehandling, Stemme- og Taleøvelser, Oplæsning af danske Forfatteres Værker . . . m. H. paa Udtale, Tempo, Frasering, Aandedræt)«. Og i programmet for 1894 (s. 44) hedder det: »Til Efteraaret inddrager Skolen under sig den 'frie' Vejledning i *dansk* Sprog, Tale, Oplæsning af Prosa og Poesi . . . som er blevet ledet af Frk. Elna Jacobson (m. førnævnte medarbejdere).« I de følgende programmer, både for skolen og seminariet, forekommer hun sædvanlig, dog undertiden (tidligst 1897) erstattet af eller samarbejdende med »Dr. Vilhelm Andersen« eller andre. Endelig bringer begge programmer for 1914 korte nekrologer. De er velmente, men forekommer mig påfaldende knappe i fh. t. hendes inspirerende virke, som det er blevet mig beskrevet af flere af hendes elever, bl. a. frk. Dora Sandal.

I 1898 udsendte Høsts forlag: Poesi og Prosa af danske Forfattere, samlet til Oplæsningsbrug af Elna Jacobson (316 s.). I forordet takker hun Ida Falbe-Hansen og Otto Jespersen for gennemlæsning af manuskriptet og frk. Zahle og prof. Hans Olrik for indførelsen af faget henholdsvis ved skolen og seminariet og ved Statens Lærerkursus. Hun bemærker, at oplæsning »som Skolefag ikke er mere end ti Aar gammelt«, men nævner i den forbindelse hverken P. Hansens, P. Jerndorffs eller Vilh. Andersens navn. Kun ét sted (s. 9) henviser hun til bogen »Om Oplæsning« fra 1888; det sker uden forfatterangivelse og i anledning af vokaludtalen; bogens kyndige råd om selve fremførelsen benyttes ikke. Dette er så meget mere påfaldende, som hendes bog fra 1898 ikke er på højde med det 10 år ældre skrift. Den begynder med 32 s. teori. I en indledning om sproget kommer hun ind på forskellen mellem det ældre tale- og foredragssprog og den smukkere helhedsbehandling, man fandt

dengang. »Jeg tvivler ikke derom,« skriver hun, »da jeg sjælden har hørt Dansk lyde smukkere end i min Moders Mund, men, og det er for mig det vigtigste, det lige saa fuldt i den daglige Tale som i Oplæsning.« – Derefter følger et afsnit øvelser efter tysk mønster: Artikulationssætninger med indholdsminimum, og så det stykke, som skulde være bogens væsentligste: Om Oplæsning. Det falder lidt for almindeligt ud (om at læse langsomt, trække vejret let og naturligt o. desl.). Det er en hjemmegjort skønpædagogik, velment, men uden den ti år ældre bogs horisont og myndighed. – Herefter kommer (s. 35–56) fem mønsterstykker, kommenteret med indskudte bemærkninger som stemningsregie (ligesom 1888-bogens); og så følger den egentlige antologi (s. 59–178: Prosa; s. 181–316: Poesi), et fortrinligt, alsidigt udvalg med mange, nu mindre kendte ting. Et løfte om et 2. bind med dramaprøver blev aldrig indfriet (det lykkedes kun K. L. Rahbek: Dansk Læsebog II, 1804).

Jeg har givet Elna Jacobson den foranstående fyldige behandling, først fordi hun har sin egen betydning i fremførelsens historie; hun er nok skaberen af det særlige milieu på Zahles Skole, hvori oplæsningen har kunnet trives gennem årtier. Men dernæst har hun sin særlige problematik som forfatterinde af de to oplæsningsbøger. Bogen fra 1888 blev til, da hun var 25 år og hendes mor var 53. At den »er bedre end antologien 1898«, skriver dr. Paulli, »kan nemt forklares ved at hun til den første har haft moderens støtte – saadan opfatter jeg P. Hansens udtryk (fra forordet) 'Egne og andres Iagttagelser ere da blevne samlede' – hvilket atter motiverer at hun ikke har villet staa som forfatter paa en bog hun ikke var ene om, men paa den anden side at hun, som P. Hansen skriver (smst.), ikke har tilstræbt 'en strengt bevaret Anonymitet'«. – Til antologien 10 år efter kunde hendes mor, for alderens skyld, jo nok have støttet hende igen, og hun selv skulde være blevet rigere på erfaring. Men det omvendte synes at være tilfældet. Vel er der ligheder mellem de to bøger i pædagogisk anlæg og typografisk opsætning. Men forskellene er større. Antologien er moderniseret i ortografi, fonetik og smag. Men den er, sine gode sider ufortalt, navnlig et værk af en mindre ånd, lidt almindelig, lidt svævende – uden 1888-bogens knaphed og slagkraft. Hendes mor må vel så have haft en meget væsentlig andel i den første og, trods det udtalt hjertelige forhold imellem dem (jf. både indl. og slutn. af hendes »Minder«, Tilskueren 1921), af ukendte grunde have været uden andel i den anden.

Til sidst: Jeg skylder Danske Studiers redaktion og de her nævnte

fagfæller tak samt docent Vagn Rehling, der tidligst gjorde mig opmærksom på min fejltagelse. Men jeg skylder især min beundrede lærer Vilhelm Andersen, at jeg gengiver vort replikskifte om sagen, så vidt jeg husker det, således at fejltagelsen ikke lægges ham til last. Vilh. Andersen havde engang i 1940-erne optrådt på Lyngby Statsskole, og i en samtale bagefter fortalte jeg ham, at jeg havde fået oplæsningsundervisningen på universitetet. Han så polisk på mig: »Det har jeg aldrig turdet!« Det var det første stød, men der kom et til: »For tænk, hvis jeg var kommet til at udklække lutter små Vilhelm'er!« Jeg sundede mig. Så spurgte han: »Nå, bruger De så fru Heibergs bog om oplæsning?« Jeg, yderligere nedgjort: »Har fru Heiberg skrevet en oplæsningsbog? Hvad hedder den?« Vilh. Andersen, lidt fraværende: »Ja, det husker jeg ikke, men det kan De nok finde.« Så mange var ordene, og jeg fik dem desværre aldrig suppleret. Jeg har siden troet, at det var 1888-bogen, han dunkelt mindedes fra sit samarbejde med kredsen på Zahles Skole; men fejltagelsen er sikkert min alene. Der bliver altså et spørgsmål tilbage: Kan han have tænkt på noget andet skrift af fru Heiberg eller blot på de teoretiske dele af Erindringerne?